

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

3. Смаглій І. Мотив любовних пошукав героя. *Наукові записки Бердянського державного університету. Серія: Філологічні науки.* 2016. Вип. 9. С. 265-272.

4. Солецький О. Пам'ять жанру : барокові форми в художніх структурах Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирищина : історико-філолог. зб. з регіональних проблем / Ін-т укр. мови НАН України, Північноукр. діалектологічний центр Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка.* Житомир, 2009. № 18. С. 54-64.

5. Фенько Н. Семантика образу змія у романі В. Шевчука «Срібне молоко». *Наукові записки Кіровоградського державного університету ім. В. Винниченка.* 2006. Вип. 64. Ч. 2, С. 209-214.

6. Шевчук В. Срібне молоко. Київ : Мультимедійне видання Стрельбицького, 2015. 184 с.

*Оксана Починок,
магістрантка I року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Т. Й. Бандура*

ІСТОРИОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»

Постановка проблеми. 70-90-ті рр. ХІХ ст. – період, коли творчість І. Нечуя-Левицького увійшла в український літературний процес, відігравши значну роль у збереженні та розвитку національної самобутності рідного народу, його духовного поступу, розбудові національної культури та красного письменства. Його художні твори не лише виражали певні ідеї часу, але й становили собою їх художнє узагальнення. Історична проза митця, безперечно, змістовний художній матеріал про героїчне минуле українського народу, благодатний об'єкт вивчення авторської концепції національної історії з її здобутками і втратами, надіями і помилками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У радянські часи творчість І. Нечуя-Левицького досліджувалася в працях М. Бернштейна, О. Білецького, В. Власенка, Н. Калениченко, І. Кирилюка, М. Тараненка та ін. Наукові розвідки згаданих

літературознавців мають відбиток заідеологізованості, що виявилось найперше в замовчуванні виразно національних рис світобачення митця. Останнім часом предметом зацікавлення літературознавства стали націософські та історіософські аспекти творчості письменника. Інтенсифікація наукових досліджень стимулювала зацікавлення цим ракурсом творчості І. Нечуя-Левицького сучасних літературознавців (І. Абрамова, Н. Бойко, А. Калинчук, В. Панченко, Я. Поліщук, І. Приходько, М. Тарнавський та ін.) Вони вважають, що письменник у творах подає «цікаві соціонічні спостереження, тонкі визначення ментальних рис» [6, с. 7].

Мета нашої статті – дослідження історіософської проблематики роману І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський».

Виклад основного матеріалу. Постать українського гетьмана І. Виговського належить до тих багатьох особистостей вітчизняної історії, що протягом тривалого часу не були достатньо висвітлені як в офіційній історіографії, так і в художній творчості. Письменник І. Нечуй-Левицький, зображуючи постать гетьмана Виговського, на нашу думку, прийняв концепцію М. Костомарова та В. Антоновича. У результаті вперше в художній практиці І. Нечуй-Левицький спробував відтворити «глибоко психологічну історичну особистість з усіма позитивними та негативними рисами його вдачі» [2, с. 39].

Мистецьке пізнання життя досягається у творі передусім через розкриття образів-характерів. Письменник, шукаючи шляхів глибокого проникнення в життя та його моделювання, особливо турбується про ефективність творення образів, які є втіленням його ідей. Одним з таких шляхів є сюжетно-композиційна організація твору.

Сюжет історичного роману І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» зовні нескладний, проте розвивається напружено й динамічно. Ситуації в ньому природні, правдиві, «представницькі». Так, події, змальовані у романі, розгортаються на широкому географічному просторі: Волинь – Поділля – Галичина – Лубенщина – Польща. Враховуючи широкий географічний простір твору, його можна віднести до так званих панорамних, оскільки реалістичному твору властиве тяжіння до зображення широких просторових й акціональних зв'язків. Панорама життя народу значна своїм діапазоном, історично документована.

У романі дія розгортається у всій її повноті, розвиткові характерів та їх взаємин, зв'язкові характерів і обставин, людських

переживань, психологічних порухів, у русі емоційного стану героїв. При побудові історичного твору І. Нечуй-Левицький вдавався до використання лінійного або біографічного сюжету. У конструюванні такого різновиду письменник позбувся одномірності підходу в змалюванні подій через паралельне зображення історії кількох персонажів, «у чомусь споріднених, а найчастіше різко відмінних. Таке попарне групування персонажів дозволяло митцеві показати неоднорідність <...> середовища, взаємодію різних, часто взаємовиключаючих начал в одній людині, її неповторність» [3, с. 16]. Тому він, щоб розгорнути дію у всій її повноті, вводить неоднорідну чоловічу іпостась національної вдачі – Демка Лютая.

У центрі роману «Гетьман Іван Виговський» – історичні події середини XVII ст., коли відбулося підписання Переяславської угоди, був ще живим гетьман Б. Хмельницький, а І. Виговський обіймав посаду генерального писаря. Розширений часовий простір роману дав змогу І. Нечую-Левицькому більш об'єктивно дослідити передумови зриву Б. Хмельницького, проаналізувати політичну ситуацію, що склалася в Україні після подій 8 січня 1654 р. Але головне, на нашу думку, те, що письменник зміг докладно відтворити тогочасну атмосферу, а значить, дотриматися основної вимоги, що ставиться перед будь-яким історичним твором.

Вибудовуючи традиційно-біографічний сюжет на широко відомому історичному матеріалі, він почав виклад із подій після прийняття присяги козацького війська на підданство московському цареві. Саме ця вихідна частина сюжету твору репрезентує час і місце дії, в яких діють персонажі, дає необхідні пояснення. Тут маємо пряму експозицію, що допомагає глибше зрозуміти характер, причини колізій і конфліктів, які рухають його сюжет.

Основний конфлікт роману – небажання народу повертатися до старих порядків, які були в Україні за панування польської шляхти. Та й шлюб Виговського з Олесею Стеткевичівною видається, на перший погляд, щасливим, але політичні перипетії роблять його фатальним.

Розвиток дії твору становить своєрідний перебіг життя гетьмана І. Виговського у світлі авторської концепції, стосунки центрального персонажа з козацькою старшиною, простими козаками, родиною Хмельницького, Юрієм Немиричем та послами, постійні роздуми про добробут та освіченість в Україні, в яких гору беруть суто егоїстичні інтереси гетьмана. Саме у розвитку дії викристалізуються моральні риси персонажів роману.

Із метою загострення розвитку сюжету І. Нечуй-Левицький вводить у твір ще одну сюжетну лінію – історію кохання козака Зінька Лютая та шляхтянки Марини Павловської, особисте щастя яких теж було принесене в жертву облудній ідеї. Нова сюжетна лінія, повністю вимислена письменником, підкреслювала всю безглуздість гонитви людей за міражем влади. Так, дізнавшись, що козаки мають намір вбити Виговського, Марина вирішує попередити гетьмана, але тоді необхідно було видати чоловіка. Проте І. Нечуй-Левицький розв'язує цю колізію інакше: гине Маринин свекор Демко Лютай, а чоловік Зінько залишається живим, хоч і пораненим. Прийнявши поради Казимира Беньовського та Юрія Немирича, Виговський погоджується на раду у Гадячі, де було підписано угоду між Україною та Польщею.

Кульмінацією твору стала братовбивча війна між прихильниками Виговського та його супротивниками. Сила народного протесту призвела до того, що гетьман втратив владу.

З епілогу роману читач дізнається, що «Виговський заводив на Україні уклад старої Польщі або старої аристократичної Англії та феодальної Європи з привілейним панством. Його політика була регресивна, не національна, аристократична. Маса духом почули, чим їхне цей не поступовий середньовіковий старопольський дух <...> і Виговський впав» [5, с. 421]. Трагічно закінчилося життя гетьмана: він був розстріляний поляком Маховським за виказом Павла Тетері, який мав претензії на гетьманську булаву. Олена ж, не перенісши горя, через декілька місяців померла. Така розв'язка роману «Гетьман Іван Виговський» показує трагічність служіння примарній ідеї влади та багатства. За І. Нечуєм-Левицьким, владу гетьман Виговський втратив не лише в результаті політичних комбінацій його суперників, які спрямовували свої погляди на Москву. Не підтримавши гетьмана з його прагненнями повернути Україну до Польщі, українці стали на захист своїх традиційних ідеалів, бо не в силі були більше терпіти гніт польської шляхти. Вимислена письменником побутова лінія – життя сім'ї Демка Лютая – підпорядкована прагненню показати зразок демократичного устрою родини козака і цим самим протиставити її сім'ї Івана Виговського. Читач усвідомлює, що рано чи пізно ці дві родини перестануть розуміти одна одну, бо сповідують різні морально-етичні цінності.

У літературознавстві виділяють два шляхи передачі авторського світосприйняття читачеві: опосередкований – через сюжет, композицію, відбір фактів і зображальних засобів (тобто форми

позасуб'єктні); безпосередній – завдяки суб'єктивним формам, таким, як наратор. Наратор (або розповідач) виступає як відносно самостійний суб'єкт, вимислена автором особа, від імені якої в епічному творі ведеться виклад про події та представлено персонажі, з допомогою якої формується уявний світ твору [4, с. 328].

Для історичних романів письменника найбільш характерною є організація твору, в якій наратор як носій певної точки зору на довколишній світ максимально наближений до автора, є виразником авторських ідей, його позиції. Характеристика розповідача включає два важливі моменти: його позицію щодо твореного ним уявного світу твору; міру його оприявлення в структурі літературного твору. Позиція розповідача – то насамперед його погляд на персонажів і події, що відбуваються, його активна участь у них (розповідач – співучасник подій); або часово-просторова віддаленість (розповідач-споглядач, «учитель») [4, с. 285]. Часово-просторову віддаленість розповідача при однозначності авторської оцінки спостерігаємо в романі «Гетьман Іван Виговський»: «Неспокійне було життя й сумна й нечиста була смерть гетьмана Івана Виговського, доброго, щирого патріота, тонкого політика, оборонця прав України, чоловіка великого розуму та європейської просвіти» [5, с. 480].

Позиція наратора у романі «Гетьман Іван Виговський» – це погляд на події, що відбуваються, тому він виступає, на нашу думку, як розповідач-«суддя» і як присуд звучать його слова: «З того бойовища пішла на дальніші часи неначе страшна пошесть на проливання братньої крові, на велику руїну України» [5, с. 471].

Висновки. Отже, створюючи історичні романи, І. Нечуй-Левицький не запропонував при цьому якихось нових, доти незнаних структурних елементів художнього твору. В його романі «Гетьман Іван Виговський» художню цілісність утворюють сюжет і розвиток дії, композиція, яка виражає взаємодію персонажів, сцен, епізодів зображених подій, способи компоновання художнього світу (розповідь, опис, портрет, пейзаж, інтер'єр, діалог, полілог, репліки) і кути зору суб'єктів твору (автора, наратора, персонажів). Проте письменник продумав й уточнив роль, питому вагу кожного з цих елементів, виходячи з вимог великої прозової форми і маючи на увазі читача, якому адресував свої твори. Це читач, здатний зрозуміти авторський смисл та історіософську настанову романів. Письменник допомагав йому в цьому сприйнятті: в історичних творах все видиме,

відчутне, історичні та вигадані персонажі діють із уже сформованими національними характерами.

Література

1. Бойко Н. Історична проза І.Нечуя-Левицького у контексті літератури другої половини XIXст.: проблемно-тематичні та жанрові пошуки. *Збірник праць Всеукраїнської наукової конференції*. Черкаси, 2018. С. 176-179.

2. Жуков О. Романна концепція образу гетьмана Івана Виговського (роман І.С.Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський»). *Діалог душ*. Одеса : Астропринт, 2011. С. 36-42.

3. Калинчук А. Історичні романи І. Нечуя-Левицького : особливості поетики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01. / НАН України. Інс-тут л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2001. 20 с.

4. Літературознавчий словник-довідник / під ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 611 с.

5. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський : романи. Київ : видавництво «Школа», 2016. 519 с.

6. Приходько І. Ф. Українська ідея у творчості І. Нечуя-Левицького. Львів : Каменяр, 1998. 70 с.

Ганна Олексієнко,

*магістрантка I року навчання
філологічного факультету*

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.

Авксентьєва Г. А.

ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНА СПЕЦИФІКА ПОВІСТІ В. ВИННИЧЕНКА «НА ТОЙ БІК»

Постановка проблеми. Творчість В. Винниченка багатогранна і різножанрова. Він створив більше 100 оповідань, 27 драматичних творів, 15 романів, написав історико-публіцистичні дослідження, етико-філософські праці «Щастя», «Конкордизм», концепції яких втілені у романі «Лепрозорій», філософсько-соціологічні твори «Нова заповідь», «Вічний імператив», «Слово за тобою, Сталіне!». Володимир Винниченко реалізував себе не тільки як письменник,